

ai
ok.

38
272

EMLÉKIRAT

SZATMÁRMEGYE

1849-ki AUGUSZT. 13-kán MEGSZAKADT S 1860-ki
DECZEMBER 12-kén UJRA

MEGKEZDETT

ALKOTMÁNYOS

JEGYZŐKÖNYVÉBE.

Suly Zsigmond k. l.

7

NAGY-KÁROLYBAN, 1861.
NYOMATOTT GÖNYEI J. KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

MAHARAJAH

FŐVÁROSI
KÖNYVTÁR
1912

DE BALLAGI GÉZA

BRONNÓI KÖNYVTÁR

I.

Az örök igazság megdönthetlen tana volt mindig: hogy a polgári társaságok éppen oly sorsal bírnak mint a tudományok, hogy ha tiszta elveken nem alapíttatnak, lassan, lassan különféle vélemények összeütközéseit szülik, a melyekből részint az emberek fejletlen volta, részint a hatalom gonoszsága által eltemetett természeti jogok fedeztetnek fel, melyek a tudományoknak és társaságoknak ujabb, és tartósabb alkotót adnak.

Hazánk alkotmányát 1848 előtt, szabadságok — privilegia — és szabadságok — immunitates — alkoták, nem voltak tehát világos elvei; a társadalom alakulásának két legfőbb talpkövét: a polgárok egyenlőségét és szabadságát nem ösmeré, és azért számtalan pártütések dulták kebelét, melyekből a nép sorsa könnyebbülést nem nyert soha.

Ez igazságtól áthatva kezdék meg az ország rendei a Hazánk történetében uj korszakot képző 1825-diki országgyűlésen azon nagy és nehéz munkát, mely megszüaditandotta az ősi alkotmányt százados nyügeitől, és széttöröndette azon bilincseket, melyek a nemzet nagyságát századok óta gátolták.

És e nagy, e nemes szándokában ki által gátoltatott az ország? a kormány által, mely Istentől rendelt hivatását feledve, nem azon törekedett, hogy népeinek boldogságát az osztályok lerombolásával, s a szabadság megszüadításával eszközölje, hanem minden erejét arra fordította: hogy a kasztok között fenálló jogegyenetlenség, táplálja azon osztályok közötti idegen és feszült viszonyt,

mely a machiavelismussal saturált kormány rendszerének jobban láttzott kedvezni.

Huszonhárom év kellett arra: hogy e titáni harcz diadalát megülje. Az 1848-diki europai conflagratio valamint meggyőzte a szabadelvű pártot arról: hogy, annyi évek óta kiküzdeni óhajtott elveinek megtestesítésére, itt az idő, most vagy soha, ugy másrésről: félénké és gyávává tette a kormányt, és híveit, tovább gátolni a felszabadítás nagy munkáját.

Az 1848-diki törvények megszentesítése lerontá a századok óta fennálló osztályok közötti választófalat, s evvel 15 millió embert tett a hazában szabaddá.

És miután a történelem igazolja, hogy a midőn a belvillongások által meggyöngített ős Róma, a két rend, tudniillik: a patriciusi és plebeusi rendek között létező különbség a Hortensia törvény — lex hortensia — általi megszüntetésével egygyé lett: Róma mintegy új lelket nyert, és ekkor kezdődött Rómának hámulatos hatalma, melynek idővel egész napnyugot meghódolt, hittük mink is, hogy a választófalak lerombolásával alapját tettük le hazánk nagyságának.

Az így egygyé, és szabaddá lett Magyarhaza az anyagi jólét mily fokára, s a szellemi mivelődés mily magas polczára emelkedett volna eddig: ha az ármány és rosztat, s az önfentartás ösztöne, a halálig üldözött magyar nemzetet a türelem végső kimerüléséig két évi harczba nem keveri, melyben, a szabadság eszméjéből szitt lelkesedéssel mindenütt diadalmasan győzte le a szolgaság bérenczeit, és mikor már az osztrák hadsereg a megsemmisülés stadiumához közel volt, a bécsi kormány az orosz hadsereget hívta he segítségül, élő bizonyosságul annak: hogy az ellene feltámadt közvéleményt, s a hazát lelkesítő közszellemet hatalmának egész sulyával sem volt képes leverni.

Mit nem tudott legyőzni ármány és fegyver, legyőzte azt az árulás, mely a szabadság lepleibe burkolva, a vizáلكodás magvait hintve el; kiszámított gonoszsággal

készíté elő a nagy csapást, mely Világosnál az álarczot levette, rabbilincshe fűzte a szabadság harczosait.

A gyászt öltött hazán keresztül, mindenki ajkán e szó jajdult el: „árulás.“

Az áruló, a magyar hadak fővezére Görgey Arthur volt, egy Oedipusi talány, melyet a ki felfejt, elborzad, s ki megfejteni nem tudja: eltéved.

Egy nagyravágyó, s dicsőséget szomjazó szellem, ki hogy az ország figyelmét magára vonja, szinlelt közlársasági érzelmeit átvitte még viseletére is.

Azonban nem lelkéből forrott ki a szabadság eszméje, s nem ebből szívta ő a magyarügy iránti mutatott lelkesedést, ez csak lépcső volt nagyravágyásának betöltésére, mindenestre hirét, s nevét akarta megalapítani, s azt el is érte, habár úgy is, mint Herostrates, ki a Diánna templomát felgyújtotta.

A hazai történetünkben gyászos betűkkel feljegyzett Világosi fegyverletétel 1849-ben Augustus 13-kán történt. Ekkor szakadt meg történetünk fonala, alkotmányos létünk erőszakkal megszüntetett, a legcsekélyebb rendelet általhágását halállal sújtó ostromállapot alá helyeztünk; törvényes municipiumaink hatáskörét idegen hadbiróságok, és bakók vették által, kik Dracói szigorral, vérrel írott ítéleteiket nem annyira a nem is létezett bűnök büntetésére, mint az ország elrettentésére, s a szabadság intimidatiójára, éppen oly fagyos közönnyel, mint: szenvedélyes indulattal hajták végre.

II.

A világosi catastropha oly mély gyászba borította a hazát, hogy az, az első perczekben, a veszteség nagyságát sem volt képes felfogni, csak a kiontott ártatlan honfiak vére riasztotta fel a kedélyeket, mely pedig csak előjátéka

volt egy tizenegy évig tartó drámának, és ha igaz az: hogy egy drámának nagysága, a szenvedélyek, és szenvedések sokaságától, s óriásságától függ: úgy bátran állíthatjuk, hogy a Bachféle ministerium Shakespeare-t homályba borította.

Arad volt a kegyetlenségek első színhelye. A nemzet fájdalomában elnémult, mikor tizenhárom legjelesebb tábornokainak kivégeztetéséről értesült. A Caraffák korát hitte visszajöttek. E hite csak öregbedett, mikor gróf Batthyány Lajos, báró Perényi Zsigmond, Csányi, báró Jeszenák és Szacsvai Pesten kivégeztettek.

Nem szólunk ez ítéletekről törvényesség szempontjából, mert azokról régen kimondá a világ kérlelhetetlen ítélete, hogy nemcsak hazai törvényeinkel, de magával a népjoggal is ellenkeznek, de szólanunk kell a humanitás, szólanunk kell az emberiség érdekében, mely e mézszárlások által meggyaláztatott. Minden szabad ember kebelét felláztatja azon vérfagyasztó kegyetlenség, hogy politicalai hitért, s törvényes szabadságért küzdő férfiak, kik annyiszor, s oly bátran néztek a csaták viharaiban, a sötét halállal szembe, gonosztevő haramiák módjára, a kötél becestelenítő halálával végeztettek ki.

Mit szóljunk gróf Batthyány kivégeztetéséről? ki mint békekövetet fogatott el, s kötélre ítéltetett. Midőn a dél-afrikai vadörzsek is, — kik az emberevést vallásuk engedelméből gyakorolják, kiknek fogalmok sincs a nemzetközi jogokról, — a zöldséggel megjelenő békekövetet bántatlanul hagyják: akkor Europa közepében a 19-dik században, e szent jogot lábbal taposni látjuk.

Nem a halál félelme, de annak megbecstelenítő ne-
me, határozta a szabadság e vértanuját arra: hogy bakóit megelőzze, s ellenségei ezáltal legalább kárörvendő boszujoktól fosztassanak meg. A sors nem akarta, hogy saját keze által oltassék el a drága élet, mely egy nép boldogítására volt teremtve, nem akarta: hogy ellenségeinek bűnlajstroma egygyel kevesbítették. Az akasztófát azonban golyóra kellett átváltoztatni, és ez megéde-

sította a halált, melyet hogy sietlesen, maga vezényelte a kirendelt katonákat, kik halált osztó golyóikkal a végperceiben is a hazát éltető ajkakat örökre elnémíták.

A legnemesebb lélektől megfosztott test, nemhogy gyászoló családjának adatott volna át: hanem szuronyok, s ágyuk fedezete mellett, minden vallási szertartás nélkül disztelen gödörbe vettetett, de az öszves nemzet lelkében teljesítette a szertartást, a sirt a nemzet gyász-könnyüje szentelte be, s a harangok zugását a Nemzet átka, s az egész civilisált világ kárhóztató ítélete helyettesítette.

Diadalára az ügynek, melyért harczoltak, büszkeségére az elvnek, melyért elvérzettek, s a Nemzet fájaldalmának enyhítésére vértanúink mind bátran haltak meg, büszke öntartással jelentek meg a vesztőhelyen, s arczoknak bátor kifejezése bírják megvetését tükrözé visza utolsó percekben is.

Még most disztelen sirjaikba nyugosszák örök álmaikat, de hisszük: hogy sirjaikból fog egyszer fölvirágozni a magyar szabadság.

A Svarzenberg-Bach ministerium vérnyomokon induló kormánya kezdetén, Haynau az ujkor e Nerója volt a teljhatalmu katonai főparancsnok, mellette Geringer a polgári ügyekben hasonlóul teljhatalmu császári biztos.

Haynau és Geringer minden hatalmokban levő eszközök felhasználtak arra: hogy az ujjá született Ausztria megerősödhessék.

Rendkívüli szerekre volt szükség, hogy e szörny mindjárt születésekor megmentessék az enyészettől.

Orvosai értettek a drasticus szerekhez. Boldogok voltak azok: kik általok életöktől fosztattak meg, mert bölcs Seneca szerint: „nullum malum quod extremum est,“ szerencsétlenek azok, kik a halál helyett tiz, — husz évi nehéz várfogságra ítéltettek, szánandók, kik vagyonaiktól megfosztva, bujdosásban kerestek menedéket.

A sors kiadta osztályrészét azoknak is, kik csendes házi tüzhelyeiknél várhatták be a vihar lecsendesedését.

átkellett érezniök honfitársaiknak kivégeztetését, elhurczoltatását, s kibujdosását.

A birodalomban levő minden várak, s börtönök magyar foglyokkal teltek meg, s az új kormány megalakulását vérpatakok, lánczsörgések, s milliók kétségbeejtő jajjai között adá hirül az országnak.

Sokan a szomszéd Törökországba menekültek, hol pártfogást és segedelmet nyervén, lassankint elszéledtek a világ minden szabad államaiba, mint ugyanannyi apostolai a szabadságnak.

Sokan a hazába bujdosva kerestek menedéket. Szatmármegye e tekintetben megfelelt hazafiui kötelességének, mert valamint hajdan megyénk biztos menhelye volt a szabadságért harczolt, s üldözött kuruczoknak, úgy a forradalom legyőzése után is, megyénk menhelyül szolgált a menekülteknek, melynek lakosai, úgy az ős Tisza, mint a kies Szamos partjain, úgy a Nyír nyílt térein, mint az Avas bércein vetekedve tartották fen a vendégszeretet ősi jellemét.

Azok, kik fegyverrel szolgálták a hazát, lettek légyen bár tiszték is: közlegényeknek soroztattak be az osztrák hadseregbe, s hogy szerenesétlenségök teljes legyen, a minek kivívásáért annyiszor koczkáztatták éltőket, a miért annyiszor ontották véreket, a szabadságért; annak elnyomására, az olasz szabadság letiprására hurczoltattak el Olaszhonba.

Megyénk közkedvelt főispánja gróf Károlyi György elfogatott, s Pesten az újépületbe záratott, a honnan csak hat heti fogsága után szabadult meg, ítéletileg azonban 150 ezer ezüst forintot kellett fizetnie.

Eötvös Mihály, Szatmármegyének az 1848-diki és 49-ki időszakból kedvelt első alispánja, ki mint kormánybiztos hazafiságának, mint hazafi szilárdságának többször adá jelét, kötélre ítéltetett, s jószága elkoboztatott, azonban kegyelem útján büntetése várfogságra változtatott. Fogságából kiszabadulván, más világrészbe költözött egész családjával.

Az 1848-ki országos képviselőink katonai vizsgálat elébe állítottak, és csak a kormány, s Haynau között lehetkezett viszálynak köszönhetik: hogy a bécsi kormány boszantására a Haynau által kiadott kegyelemben befoglaltattak, különben bizonyosan a bécsi kegyelemben részesültek volna, mely akkori időben puskapor és golyó volt. Azonban képviselőink közül: Kovács Lajos, Botka Imre, Ujfalussy Lajos, Nagy Ignác, Kricsfalusi Lajos és Pap Endre folytonos üldöztetéseknek voltak ezután is kitéve, bellebbezés, kutatás, s a legtitkosabb politikai kémkedés alá vetve; magok is inkább foglyoknak, mint szabad embereknek tartották magokat.

Lelkes fiataljaink részint csatában estek el, részint az osztrák hadseregbe mint közemberek besoroztattak, részint a fegyverletétel után hazajöttek, és szerencsésen kikerültek a besorozást.

Miután a szabadsághősöket részint kivégezték, részint börtönre hurczolták, részint mint száműzötteket javaiktól megfosztották: azt hitték Bécsbe, hogy azon szellemet is elfojtották, melyet azok képviseltek, így elbizakodva fogtak az új birodalom alakításához.

Először is az ország integritásán ejtették a leghalálósabb döfést. Bács, Bodrog, Torontál, Temes és Krassó megyékből csináltak egy új koronaországot, Szerbvajdaság és Temesi hánság nevezet alatt.

Az igazságszolgáltatást a német szobatudósok új tana szerint rendezték, felszámíthatlan paragrafusokkal áraszták el az országot, miket örökösen változtattak, mit ma jónak láttak, azt másnap elrontották; mit ma nagyileküen megígértek, azt másnap megbánva visszavonták, szóval: annyira a változandóság és mulandóság színét hordák magokon minden intézkedéseik, mintha ezzel is, alkotó és romboló hatalmokat akarták volna bámultatni a rabigába hajtott népekkal.

Az ügyvédségből tökéletes egyedáruságot alkottak, minden törvényszékhez, s minden szolgabírói hivatalhoz meghatározott számú ügyvédek neveztettek ki hivatalosan, kiknek új vizsgát kellett kiállani. A kinevezéseknél

a politicalai magaviselet szoros vizsgálat alá vételett, a legjobb tehetségek mellőztettek, ha szabad gondolkozásuaknak találtattak. Ily igazságtalan és megszorító intézkedések által számtalanok lettek kenyérkeresetöktől megfosztva.

A közigazgatás a csendőrök köréhez tartozott, kik korlátlan hatalommal voltak felruházva. Ezen mindenhatóknak szabadon kobozhattak, bár kit is elfoghattak, bilincsre verhettek, s családja köréből elhurcolhattak; a nélkül: hogy a legtisztább igazság mellett is őket számadásra lehetett volna vonni.

Mindenféle fegyverek, még a díszkardok is beadatni rendeltettek, s ha ki ezen rendeletnek nem engedelmesskedett, s ha nála bár haszonvehetetlen, talán tudán kívül, egy rossz pisztoly találatott, haditörvényszék elé állították, s halállal vagy súlyos fogsággal büntettetett.

A magyar bankjegyek beadatása elrendeltetett, s hogy ez könnyebben eszközöltessék: olyan szint adtak e rendeletnek, mintha a magyar bankjegyekért a tulajdonosok némü kárpótlásra tarthatnának igényt, t. i: a beszolgáltatandó bankjegyekről a császári sóházak nyugtát adtak, s miután így a magyar bankjegyek beadattak: nyilvános helyeken nagy pompával, s diadallal megégettettek.

A ministeri zászlókon kaczerkodó jelszó: a legitimitás és nemzetiségek egyenjogosítása volt..... Mindkettő a legkeserűbb gúnnnyá vált az alkalmazásnál. — A legitimitást negédelték, és még is a birodalom belügyeiben a legitimitást, a történeti jogokat sehol sem vették tekintetbe. A nemzetiségek egyenjogosítása pedig Bach fogalma szerint a volt: hogy mindenkinek németnek kellett lenni.

A sajtó bilincsre veretett, s hogy békóiban még annál nehezebben mozoghasson: az utó censura alapított meg, így a kész nyomtatványt censurálták, jaj volt a szegény írónak, ha a censor szagláló tehetsége egyes szavakban az író tendenciáját vette gyanuba, ilyenkor a nyomtatvány lefoglaltatott, a kiállítás költsége oda veszett, még szerencsés volt, ha pénzbüntetésre és fogság-

ra nem ítélték. Valamely nyomtatvány lefoglalására elegendő ok volt, ha e két szó: haza és szabadság, benne foglaltatott.

A tanodák ujonnan szerveztettek, de a tudományosság és műveltség hátrányára. A tandíj — didactrum — behozatott, ez által a szegényebb sorsú tanulók, megfosztattak attól: hogy magokat kiképezhessék. Az iskolákból a magyar történelem, magyar közjog, s bölcsészet kitiltatott. A tudományok német nyelven tanítottak, szóval: minden oda volt irányozva, hogy Magyarország az obscurantismus és tudatlanság hazája legyen.

Hogy ilyen népölő czélok elérésére alkalmas eszközökről gondoskodott Bach ur, mutatja azon intézkedése: hogy az örökös tartományokból bevándorolt proletarius sereg, sáska módjára lepte el hazánkat, hol nem nézve azt, ki mire alkalmas, buta, tudatlan, szolgálkük fészkeltek be magokat a birói hivatalokban, itélni vagyon és élet felett, melyről fogalmok sem volt, hivatalnok tolakodtak be a Muzsák országába, a tudományok templomába, kiknek minden szava profanálta azon ihlettséget, mely kell, hogy megszálja a Muzsáknak felkent híveit.

Ily siralmas állapotba volt hazánk 1850-ben. A mindenre kész, apostasiájáról ismeretes. Chameleon színezetű, nagyravágyó bécsi áldemocrata hős, Bach Sándor tudor ur volt azon drámairó, ki ennyi kint, szenvedést és fájdalmat halmozott össze, anyagul szolgálendő egy rémes drámának, s tűzpróbául: az elnem tántorodott hazafiúi erényeknek.

Hazánk siralmas állapotát ecsetelni nem vagyunk elég merészek, a szemekből kifacsart könnyek tükrei azon fájdalmaknak, melyeket nemzetünk átszenvedni volt kénytelen. Találón alkalmazható hazánk akkori állapotjára Senecának Rómáról írott panasza: „ad tantas ineptias peruentum est, ut non dolore tantum, sed etiam doloris opinione vexemur.“ Hiven tükrözi vissza azon kor szenvedéseinek gazdagságát koszorús költőnk ezen versszaka:

„A menyasszony meddőségért eped,
Szüle nem zokog holt magzat felett,
A vén lelke örömmel eltelik
Hogy nem kell élni még sok ideig.“

III.

1849-ben alig egypár héttel a világozi fegyverle-
tétel után, Szatmármegye császári királyi biztosává Kende
Zsigmond neveztetett ki, ki is első teendőjének tartotta:
az alkotmányos tisztikart megszüntetni, s helyébe rö-
g-
tön kinevezés útján mást alakítani.

Ugyan ekkor alakított Nagy-Károlyban is törvény-
széket.

1850-ben Szatmármegye két megyefőnökségre osz-
tatott, az egyik székel Károlyban, hol Kende Zsigmond
maradt cs. kir. biztosnak, a másik székel Nagy-Bányán,
hová cs. biztosnak Gabányi Sándor tétetett.

A tények száraz felemlítése után, készakarva futunk
át e korszakon, mely emlékünkebe való visszaidézése ál-
tal, fájdalmunk legkeserűbbjét éleszti fel, hisz Julius Cac-
sarnak is azon dőfés volt halálos, melyet fia Brutus
mért reá.

1851-ben szerveztettek a megyei törvényszékek,
egyik Szatmáron, másik a bányászati ügyekben Nagy-
Bányán állítottott fel.

A megye több kerületekre felosztatott, minden ke-
rületben volt közigazgatási szolgabirói hivatal, és já-
rásbiróság.

Ily hivatalok voltak: Nagy-Károlyban, hol egyszer-
smind társas bíróság is létezett, Szatmáron, Erdő-
dön, Sz. Váralján, F. Gyarmaton, Nagy-Bányán, Felső-
Bányán, Máté-Szalkán és Csengerben. Ezen hivatalok mű-
ködtek egészen az 1854-dik év Majus 1-ső napjáig.

Ekkora megyék és hivatalok véglegesen szerveztettek.

Az országot öt közigazgatási területre osztották fel, mindenikben egy helytartóság, és egy főtörvényszék volt felállítva.

Szatmármegyében a végszervezéssel, a szervezés előtt alakított szolgabirói kerületekbe vegyes szolgabirói hivatalok alakultak, kivéve a Csengerit és Felső-Bányait, melyek feloszlattak, Szatmáron pedig tisztán csak közigazgatási szolgabiró működött.

1855-ben Majus 1-ső napján a törvényszék Szatmáron véglegesen szerveztetett, elnöke lett: Bodó László, későbbben: Sándor András.

1858-ban a telekkönyvi munkálatok a helyszínén elkészítették, ekkor alakították Szatmáron a telekkönyvitanács.

A megyefőnökség Friedrich György alatt 1853-ban véglegesen szerveztetett.

A megye területéből nem vettek el semmit, hozzá csatolták Vásáros-Naményt és Piskoltot.

IV.

Olympusi megelégedéssel szemlélte a bécsi kormány háromszáz éves ábrándjának megtestesítését, — az egységes Austriát, — melynek ujja születése egy nemzet leigázásával vette kezdetét.

Hazánk elnyomatott. — Minden élet, minden mozgalom elfojtatott. — Magának a vén Európának is ege oly sötét volt: hogy egy reménysugár sem volt a jövőbe felfedezhető. Nemzetünket e miatt bizonyos dermedtség, s fásultság szállta meg, mely, csak a multakra ragadta vissza forrongó érzelmeit, letarolt, s elpusztult határain, a Haza mult nagyságán, s az elvérzett szabadság-hősöket fedő sirhantokon merengett képzelete.

A nemzet e halgatagságából befejezettnek hitte művét a bécsi kormány, azonban csak hamar tapasztalhatta: hogy a halgatag, s néma keblekbe mély érzelmek forrongtak, melyeknek kifejezésére még csak a tér nem volt kiválasztva.

Mert, a midőn a hatalom parancsszava megszüntette az alkotmányos életet, midőn elfojtotta a Haza közérzetét: az alkotmányos térről leszorított nemzet a társadalmi — socialis — téren akart keresni kárpótlást, de érezte a bécsi kormány, hogy az ujja gyurt Austriának a legkissebb szabad levegő is megárthat, azért oly szűk korlátok közzé szorította a népek cselekvési körét, hogy csak azon családi kör maradt számokra, hová, még a legsystematisaltabb Bach-zsarnokság sem volt képes behatolni.

A sajtó bilincsre veretett, a Kisfaludy-társaság megszüntetve, a nemzet lelkesedése által teremtett tudományos Akadémia a megsemmisítéshez közel állott, még közgyűlés tarthatásától is megfosztva, a tudományok és szépművészeteknek sem volt szabad áldozni a magyarnak.

A nemzet anyagi felvirágzását előmozdító gazdasági-egyletek alakítása betiltatott, még e téren sem volt szabad erejét kifejteni a nemzetnek, holott, ez az állam érdekével szoros összefüggésbe állott.

De fennmaradt két tér, melyen bár szűk korlátok között lehetett is mozogni, melyen minden küzdés, bár láthatlan nyommal tünt el a jelenbe, de annál biztosabb sikert ígért a jövőbe.

E fennmaradt, bár korlátolt tér volt, az irodalom és a családi kör.

Az irodalom, ezen hévmérője a nemzetek műveltségének, bár szerény és kisdud volt is, még is elég lágas arra: hogy jeleseink tájékozván magokat, összevetett vállal sorakozzanak rajta.

Bizonyosan a legszentebb hazafiui czél lebegett azon férfiak szemei előtt, kik azon okból léptek e tövises pályára, hogy a nyomások és üldözések által inkább ha-

lollnak, mint élőnek tettző nemzetet dermedtségéből, s apathiájából felverjék, s kiragadják azon fásultságból, mely első jele a nemzet halálának.

Nehéz volt a kitüzött munka, de a cél szentsége feledtetett minden veszélyt, feledtetett minden szírtet: mely a czéllal együtt a küzdöket is szétzuzandhatta.

A hirlap volt azon tér, melyen e csatározás megkezdett, tagadhatlanul főérdeme benne báró Kemény Zsigmondnak, és társainak, kik szakadatlanul nógatták a nemzetet, hogy foglalja el azon helyet a socialis téren, melyet feladnia nemzeti bün nélkül nem szabad, serkentették a nemzetet: a tudomány, művészet, s gazdaszat térein folytatni önképzését, melyet elhanyagolni öngyilkosság lenne egy nemzettől; szóval: meggyőzni igyekeztek a nemzetet, hogy életrevalóságát csak ugy lesz képes bemutatni Europa előtt, ha az europai műveltség-től el nem marad, hanem avval karöltve jár.

Ekor irodalmának azonban főérdeme abban rejlik: hogy felkutatták mind azon utat, melyen a nép minden osztályának szívéhez lehetett jutni, és ebben uttörő a Szent-István társulat volt, mely valamint megraboltatásunk korszakában, dicsőbb nevet nem vehetett fel, mint éppen hazánkat a civilisationak megszerző, vallás és honalapító Szent-István királyunk nevét: ugy másrésről, elkell ösmerünk, hogy dicsően is teljesítette hivatását, terjesztvén a vallás védszárnyai alatt, a lelket és szívet egyaránt képző, s nemesítő ismereteket, melyeknek országába bevezetett és megnyert egy uj elemet, mely az előtt mint tényező a hazára nézve nem létezett. Így alakult a magyar irodalomra, különösen az időszakai sajtóra nézve uj korszakot képző Vasárnapi ujság, későbben társa: a Politikai ujdonságok. Mindkettőnek alkotói, s éltető geniusai Jókai Mór és Pák Albert voltak.

E kornak önálló egyes kitünő művei, mint, Eötvös báró az egész külföldön nagy figyelmet ébresztett munkája: „a 19-dik század szellemének hatása az álladalmakra,“ Szalay Lászlótól: „Magyarország története.“ Tele-

kytől: „a Hunyadiak kora,” valamint Europa figyelmét hazánkra vonták, úgy felköltötték a nemzetbe is, azon szellemi rugékonyságot, melyet többé tökéletesen elnyomni a szuronyok erejére fektetett absolutismusnak sem volt hatalmába.

Jókai Mór a nemzet e kedvelt írójának hámulatos gyorsasággal megjelent, jelesnél jelesbb regényei, oly olvasási vágyat gerjesztettek a nemzetbe, mely megalapította nemcsak külterjedelemben, de belbecsben is irodalmunk fontosságát.

És a sajtónak, a civilisatio ezen leghatalmasabb tényezőjének elnyomása alatt, irodalmunk Anteuskint mindig ujjult erővel kelt fel, valahányszor lesujtatott. Az irodalom megsemmisítésére célzó bélyeg is ellenkező hatást idézett elő, mint a minőre számítottak; mert az időszaki sajtó, nemhogy meg gyöngítettetett volna általa, hanem, mint a pálmafa nőtt a teher alatt, s nemhogy megszorítottatott volna általa: hanem mindig tágasabb lért nyercet, új elemek nyerettek meg az irodalomnak; mely ügyesen tartá élénkségbe a hazafiui érzelmeket, ápolta és nevelte azokat folytonosan.

A történelemben példátlan megszorító censura, valamint megtanította az írókat szavakba burkolni érzelmeiket, rejtélyekben közölni a keserű valót: úgy az olvasó közönség megtanulta azt érteni, s megtanult a sorok között olvasni.

Igy lett az irodalom folytonos nyomás alatt tekintélyes, itt gyülekeztek nemcsak a szoros értelemben vett írók, hanem a nemzeti ügy minden munkássai, ügyvédek, mezeigazdák, művészek, stb. kik szilárd elhatározással munkálkodtak azon alapon, melyen feléleszthetni lörhetlen hittel reménylették a lesujtott hazát.

Mig az irodalommal összekötött politikai élet terén, a nemzet e nagy Oceánján, hol annyi számtalan nagyobb, és kisebb hajósok futják meg pályájokat, hol annyian akadtak, és akadnak fel az apály miatt, a részvéllenség e zátonyán; hol annyian szenvedtek, és szen-

vednek hajótörést, hol annyian vesztek, és vesznek el, a viharok, a hatalom ez árjai által: addig a családi körbe, ezen szerény kis tavacsokán biztosan haladnak a hajósok kiseded ladikjaikban, kik e képző iskolába nevelik azon matrózokat, kik, a nemzet e nagy Oceánján majdan síkra szállanak.

És a családi körre szorított nemzet felfogta hívását, a megmérgezett nyilvános iskolákból kimaradtak a tanulók, házi nevelésbe kapták meg azon nemzeties irányt, mely biztos zálogul szolgált a nemzet függetlenségének kivívására, és csak a kortól fog függeni, hogy a szolgaság e korszakába felseerdülő ifjuság Codrusokat, és Brutusokat adjon a hazának.

A kitört orosz-török háboru csak villanyozta a nemzet élénkségét, minden figyelem kelet felé fordult, melyet e térről elvonni, sem az új zaklatásoknak, sem ujnemű zsarolásoknak nem sikerült.

Mig a kis Piemont nagyhatalmi politikája mindenki figyelmét magára vonta, mely, mint a nyugoti hatalmak szövetségese, s krimiai fegyvertársa, már előre láttatni engedé, hogy az olaszkérdés megindítója ő leend: addig a nagy Austria kisszerü, és ingadozó politikája — mely csak a harcz vége felé, a Dunafejedelemségek megszállásával csatlakozott a nyugoti hatalmakhoz, — liztán láttatá: hogy a bekövetkezendő fontos europai kérdésekben elszigetelten fog maradni.

A felszámíthatlan áldozatokkal folytatott háborunak Sebastopol elestével vége szakadván: a párisi congressus utolsó perceiben Cavour gróf Piemont külügyministere szönyegre hozta az olaszkérdést. Austria nem létezőnek mondta azt, de az olaszok kiáltásai, és jajjai meggyőzték Európát annak létezéséről, s Victor Emanuel erkölcsi kötelességének tartotta fegyverkezni az olaszok védelmére. Ki ne látta volna: hogy a kis Piemont készülődéseit a hatalmas Austria ellen, Franciaországának császára, a nemzetiségek, s az általános szavazaton alapuló legitimitás pártolója, a nagybátya dicső unokája, az újkor e Prometheussa III. Napoleon támogatja.

E percztől kezdődik azon varázs hatalom, melyet e két férfi a szabadságért küzdő európai népekben nyert, e percztől lettek ők a népeknek bálványai, kiket szabadító névvel tisztelt meg az európai közvélemény.

Hogy, az így felizgalott európai közvélemény nálunk is gyökeret ne verjen: az önkényesnek nevezett 500 milliónyi kényszer-kölcsönnel járó zaklatásokkal foglalták el az ország figyelmét. Az erőszaknak minden nemét kiméritették, különösen Szatmármegyében kimondatott: hogy a kölcsönbeni részvétel mennyisége az egy évi adónak négyszeres megajánlása lesz. De miután a megyefőnök és szolgabírák ijesztgetősei se csikarhatták ki az aláírássokat, egy újant alapítottak meg, mely sehol a vagyron, s tulajdon szentségét tisztelő civilisált országban nem létezett, t. i: a községek híráival, a község egy évi összes adójának négyszeres összegét erőszakkal iratták alá kölcsönképpen, így azután kivetették mindenkire kölcsönbeli tartozását, melyet irgalom nélkül behajtottak. Szegény napszámosok, — kik kézimunkájokkal alig voltak képesek családokat fentartani, — a kölcsönbe kénytelenek voltak befolyjni, s mit miután teljesíteni nem voltak képesek, még ágynemüjektől is megfosztattak.

Hogy ezen folytonos zaklatásoktól megmenekedjenek a községek, elhatározták: hogy ha nagy áldozattal is, eladás útján megszabadulnak kölcsöneiktől. És mi szabad volt egyeseknek, a községektől megtagadtatott. És ezt nevezte a bécsi kormány Krisztus urunk születése után az 1854-dik esztendőben önkényes államkölcsönnek.

De a külföldre, különösen Olaszországra függesztett figyelem mellett, oly eleven élet keletkezett hazánkban is, hogy ezt ily erőszakos zaklatások sem voltak képesek többé elnyomni.

A császár második körutja sem eredményezett mást, mint az első. A hatalom vasvesszeje megtett ugyan mindent, mi az elfogadás nagyszerűségét emelheti, előteremthetett mindent: mit, művészet, és mesterség előteremteni képes volt, diadalíveket emeltethetett százankint,

de valamint a honfiak kebelébe örömtől sugárzó szívet, úgy az ajkakra szívből fakadt hozsannákat nem parancsolhatott. A pazar fénnel rendelt kivilágítások nagyszerűvé teheték a fogadtatást, de tisztábban is mutaták a bánattal telt arcokat.

E körutnak hivatalos közlései, egy kis irodalmat teremtetek elő, melyben a stereotyp, és obligat tömjénezések álarczozni akarták a keserü valót.

Hogy mentől több ember csödültessék a fogadtatási ünnepélyre: hivatalos uton történtek serkentések, hogy mentől többen járuljanak kérvénnyel a magas utazóhoz, mely kérvények, hogy megfognak halgattatni, biztosan ígértettek, s azok, kik bölcs Seneca mondatának daczára: — „nulla res carius constat, quam, quae practibus empta est“ „semmi sem drágább: mint a mit könnyörgéssel vesznek meg“ — folyamodtak, keserűen tapasztalák: hogy a benyujtott kérvények, nemhogy elfogadtattak volna, de gunnyal utasítottak vissza.

Igy utasítottak vissza, az ország régi tekintélyei, s papi főméltóságai több mint 300 aláírásával ellátott, s a herczeg primás által benyujtott kérvény, mely egy egész nemzet törvényes kívánságát foglalta magában. Még tudni sem akartak egy oly nemzet óhajtásáról, mely életét, és vagyonát annyiszor áldozta fel a Habsburg házért.

A körut bevégezése után legfőbb helyről mondatott ki: hogy a kormányrendszer, mint egyedüli üdvös, és boldogító továbbra is fennmarad.

Más hangon beszéltek a körut bevégezése után, mint előtte, mert: e milliomokba került utazás valamint nem volt egyéb: mint a rémkormány minden eszközei által mesterségesen előkészített „néphódolat“ bemutatása Europa előtt, úgy más részről, eszköz arra: hogy az addig bünösen üzött kormányrendszer, az egész világ előtt továbbra is fentartandónak nyilváníttassék.

Mind e mellett, a felébredt nemzeti szellem, minden rést felhasználó nemzetiségünk iránti ragaszkodás kimutatására, mely nekünk drágább, s hecsesebb, mint az egész világ kincse.

Alkalmat szolgáltatott erre: a nemzet nagy költője Vörösmarty Mihály halála. Megmutatta a nemzet, hogy nagy emberei iránt szent kegyelettel tud viseltetni. Temetése olyan volt, melynél nagyobbat, s magasztosabbat Pest nem látott soha. Deák Ferencz közreműködése folytán az árvák biztosítására gyűlt összevagy pedig jóval meghaladta a 100 ezer ezüst forintot. Emeli ennek becsét az, hogy mind ezen adakozások csak magán uton történhettek, mert a nyilvános adakozás, még maga az adakozásrai felhívás is, a nyilvánosság útján tilos volt. Így még emberi hiúsággal sem gyanusítható a hazafiak áldozatkészsége, mert nem tudta a balkéz, mit a jobb adott, titokba hozta mindenki adóját az áldozat szent oltárára.

Ezután nem sokára boru szállta meg a honfiak kebelét, mert könnyen halált okozható dőfés szándokolgatott ejtetni nemzetiségünkön, ugyanis: a magyar Akademiának alapszabályai Bécsben felkivántatván, azokat nemzeti céljaival összevagy nem férő módosítással változtatták meg.

Mily lélekkel csüggött a nemzet e féltett kincsén, mutatja az: hogy a haza élő halottja a nagy Széchenyi István, az Akademia alapítója, több évi halgatása után Döblingből felszólt, s az Akademiához intézett levelében óvást tett ezen törvénytelen megszorítás ellen, mely a Haza oltárára gyűlt áldozatok kamatját, a nemzet, és fejedelem közti törvény által szentesített eredeti céljától, ellenkező, sőt idegen célokra rendelte fordíttatni.

E nyomtatásban meg nem jelenhetett óvás, rövid idő alatt több ezer példányokban járta a hazát keresztül, mindenütt lelkesítőleg, s buzdítólag hatott a kedélyekre.

A magyar nyelv megváltója Kazinczy Ferencz születésének százados ünnepe a magyar Akademia által megtartott.

A kormány kénytelen volt permissiv elnézni, ezen országossá vált ünnepnek, az ország minden részében megtartását. Az országban mindenütt ünnepeltek, még falvakban is megtartották Kazinczy százados születés-

nek ünnepét, s bizton mondhatjuk: hogy ha a későbbben betiltó rendelet közbe nem jő, nem lett volna község a hazában, hol az írók atyjának Kazinczy Ferencz szellemének nem áldoztak volna.

Megyénkben is a kegyelet szép példáját tünteti elő a mi halhatatlan Kölcseynek csekei sírjánál emelt márvány emlékoszlop, mely Kende Lajos, és lelkes honleányságáról ismeretes neje áldozatkészségének köszöni lételet. Az emlék leleplezési ünnepély méltóságos, s kegyeletteljes volt, emlékünnepe a kegyelet, és hazafiság ébrentartására, azóta is minden évben emelkedő lelkesedéssel tartatott meg.

Az osztó igazság parancsolja: hogy, midőn elősoroltuk azon szellemi mozgalmakat, melyek nemzetünk szellemét lankadni nem engedék, hanem folytonos élénkségbe tarták; ugyanakkor emlékezzünk meg azon lelkes főpapról is, ki ernyedetlen hazafiságával folytonos éberségben tartá azon lelki erőt, mely ha kitartással bír, győzedelmeskedik a legnagyobb akadályokon is.

E férfiu Bartakovics Béla egri érsek volt.

Az őskor, midőn még az írás mestersége feltalálva nem volt, a nagy és dicső tetteket traditio útján örököltette meg, s a történelmet, mit most egyesek kezelnek, azt az őskorba ápták milliomok.

E két történet között a volt a különbség: hogy az ujkorbéli történetírók, a hatalom befolyása alatt, oly színben tüntették fel az eseményeket, mint ahogy a hatalom érdeke követelte, míg az őskorba, ha lett volna is oly rendszeresített zsarnokság mint a mostaniba, de a milliók ajkain élő történet, az érzés, és gondolat a hatalom körén kívül esett: mert az egyes történetírók megvesztegethetők, a nép milliói soha! egy pohár vizet meg lehet mérgezni, de egy folyót nem.

Az elmúlt évtizedben, — melyre vérző szívvvel emlékezzünk vissza, — a sajtó bilincse verve, a szóllás szabadsága elnyomva, írni s beszélni nem lehetett, de érezni, és suttozni igen, és ime az egész Hazába

mindenki egy érzéstől áthatva, hagyomány gyanánt sutogta el egymásnak: hogy van egy főpapja, ki lelánczolt hazáját imádvá, annak megszabadítását mindennapi imájába beszövi, ki a Haza közös szeretetébe egyesítette a Hon minden vallásait; kinek minden lehelletét a Hon imádása, minden szavát a szabadság szeretete, minden tetét a bátorság, és egyenesség jellemzé.

Igy alapították meg hagyomány útján a népek milliói Bartakovics Béla egri érsek emlékezetét. A bilincseiből kiszabadult sajtó, e traditiót által adja a történelemnek, melynek lapján dicsőségesen fog ragyogni a Bartakovics Béla név.

V.

Az 1859-dik év Januar 1-ső napján a Tuileriák palotájában minden évben megtartatni szokott udvari fényes fogadásnál, Hübner báró austriai követhez intézett néhány szóban, oly ujévi ajándékot adott III-dik Napoleon Európának, mely, a mint a börze árfolyamot halatlán eséssel nyomta le: éppen olyan mértékben emelte fel az elnyomott népek reményét.

Europa minden pénzesarnokain megkezdődött az árák súlyedése.

Europa minden részébe megkezdődött a népek reményének emelkedése.

A mily arányban vcszett az árák súlyedésével a népvagyon értéke: oly arányban nőtt a népeknek lelki ereje.

April 19-kén küldetett meg az ultimatum Austria részéről Piemontnak.

A népek reményei kezdettek a teljesedés színvonalára emelkedni.

April 28-kán adatott ki ausztriai részről a „Népeimhez” szóló császári nyilatkozat, melyben valamint egy-

részről tudtul adatik: hogy a hadseregnek parancsolat adatott Sardiniába bevonulni, ugy más részről: a népek felszólíttatnak, hogy régi hűségökkel, odaadással, és áldozatkészséggel a kitört háboruban az uralkodóház mellett legyenek.

A népek érteni kezdék, hogy a kormány abban a hitben van: hogy a régi hűség mellett, a népek vagyosságára még nem zsákmányoltatott ki egészen.

Ápril 29-kén estve az osztrák hadseregnek a Ticino folyamon történt átmenetelével a háboru kitört.

A népek ajkain egy fohász tört ki az egek urához, védelmébe ajánlván a népek sorsát.

Majus 12-kén jelent meg Napoleon császár háboru nyilatkozata, mely szerint a háboru célja: Olaszországot önmagának visszaadni.

A népek feledve a multak szenvedéseit, a jobb jövőbe bizva, minden tért felhasználtak tevékenységök kifejtésére.

Igy állott szembe két hatalmas ellenfél, az egyik zászlóján: „Olaszország függetlensége, és egysége,” a másikén: „a szétszaggatott Olaszhon idegen uralkodók általi kormányzása.” Az egyiknek jogezime: „Isten kegyelméből való legitimitas,” a másiké: „Népfölség, s az általános szavazaton alapuló legitimitas.”

Ily elvek mellett küzdett egy elkeseredett harez, mely egyik vagy másik diadalra jutásával Europa alakjának változtatását vonja maga után.

Majus 20-kán a Montebellói, Majus 25-kén a Sesiának a Póba omlása melletti csaták, Junius 4-én a Milanó elesését maga után vonó Magentai, Junius 24-én az austriaiak által Urnapján kezdett nagyszerü véres Solferinói ütközetek, meggyözték Austriát arról: hogy a csaták győzelmét, nem a sereg száma, de a lelkesedés, s nem az anyagi erő, de az egyedüli erkölcsi alap, az europai közvélemény dönti el.

Alig hét hétig tartó háboru után, szakadatlanul tért tér után vesztve el, kénytelen volt Austria elfogadni a

Napoleon által ajánlott békét, mely Lombardiát Franciaországának, ez meg Piemontnak adá.

Julius 15-kén 1859-ben látott napvilágot a béke megkötését jelentő császári nyilatkozvány. A 10 évig dicsért, s magasztalt kormányrendszer megváltoztatásáról, sőt még a belügyi reformokról is volt szó benne.

Mindenki minister változásról beszélt, mert a ministeriumot különben is egy szellemdús munka „ein Blick“ egész Europa előtt pelengérré állította.

Augustus 21-kén 1859-ben a minister változás beállott. Gróf Rechberg ministerelnöksége alatt a már báróságra emelt democrata Bach Sándor helyébe beülgyminister lett: Gulochowszky Agenor, Hübner Sándor pedig rendőrministerré neveztetett, a ki rövid ideig tarthatta meg állását, mert szabadelvűbb volt mint minister társai, s így le kellett tárczáját tennie. Alatta lett a sajtó szabadabb, melyet lelépése után ismét megszorítottak.

Az Olasz hadjárat megkezdésével kezdette nemzetünk is határozottan, minden helyen, és minden alkalommal kifejezni ragaszkodását történeti jogaihoz, nemzeti-ségéhez, s régi emlékeihez.

Széchenyi titokszerű halála meggyőzhette Európát arról: hogy a nemzetet egy gondolat, egy érzés lelkesítette. — Gyászt öltött az egész Haza. A Pesten megtartatott requiem, csak kezdete volt ezen lelket emelő szertartásoknak. Nem volt a hazának oly zuga: hol valláskülönbség nélkül requiemek, és ünnepélyek nem tartattak volna. A hazafias gyászbeszédnek, mik az ünnepélyeken tartattak, ha nyomtatásban megjelennek: egy kis irodalmat teremtettek volna elő, melyben minden gondolat, minden érzés csak Széchenyi magasztalásában öszpontosult. És büszkeségére a nemzet politikai érettségének: alig találkozott a hazában egy szónok, ki az elhunyt nagy Széchenyi érdemeit, száműzött nemes politikai ellenfele gyalázásával akarta volna emelni.

A nemzet önérzete kezdett mindenütt, s határozottabb alakban, tettekben nyilvánulni, és valamint az eu-

ropai fejedelmek által kiadott, s a Francia nemzet függetlenségét veszélyeztető híres Pillniczi nyilatkozatra a Francia nemzet a 16-ik Lajos családjának száműzésével felelt, úgy a Magyar nemzet is, a bécsi civilisatoroknak nemzetiségünk elleni hadüzenetére, a német ruha tökéletes száműzésével válaszolt.

Magyarország lelkes primássának aranymiséje, a Mária-Celli bucsu, az erdélyi Muzeum megalakulása, Széchenyi és Kazinczy-ünnepélyek, a nemzeti ruha felvétele, az Akademia palotájára ajánlott bőkezű adakozások, a naponkint terjedő adó megtagadások, a pataki százados ünnep, a Martius 15-ki bucsujárása a pesti fiatalságnak a kerepesi temetőbe, s ez alkalommal az ébredő szabadságnak vérrel megkeresztelése, és e szertartásnál elesettek lelket megindító népes temetése; a közös elnyomás alatt eggyé vált népfajok testvéries kibékülése, a testvér Horvátok felsegélésére rendezett sorsjáték, és műkedvelői előadások, a Berzsenyi és Kisfaludy szobraik leleplezésére tartott ünnepélyek, a Kölcsey szobrának felállítására Csekében, a Szent István király ünnepe Budán, mind fényes bizonyosságai annak: hogy a Magyar nemzet történeti jogaihoz, s régi emlékeihez, s nemzetiségéhez jobban ragaszkodik, mint életéhez.

Mindazonáltal egy egy nagyobb tért a nemzetnek a történeti jogok iránt tanúsított ragaszkodásának kimutatására semmi sem nyújtott: mint Thun Leo urnak 1859. 1-ső septemberi patense.

Először azt hitték, hogy miután a catholicus egyházat oly könnyen sikerült megfosztani a historiai alaptól, a protestánsokkal is majd csak lassan lassan el fognak bánni. Azonban csak hamar átlátták, hogy a hit honába, s a lélek templomába más urat nem akarnak a protestánsok ismerni, mint az egek urát, s így hogy Thun Leo ur mind a maga állását biztosítsa, mind a kormány tekintélyét megmentsse: tüzzel vassal oda működött, hogy patensét keresztül vigye.

Azonban az első nyílt vereséget a bécsi kormány e

léren szenvedte, itt megtört hatalma, eloszlott nimbussa; melynek visszaállítására többé se alkalmas tér nem nyílt, se kedvező idő nem szolgált.

Ki hitte volna, hogy hazánkban a reformatio által támadott vallás, mely az ugy is nyelvre, és vallásra nézve annyira szétszaggatott országot ismét egy szakadás által támadt vallással szaporította, valaha védbástyája legyen a szabadságnak, és alkotmánynak.

És pedig úgy lett, mert ha történetünk lapjain keresztül futunk: el kell ismernünk, hogy hazánkban a szabadság eszméjét nagyobbrészt a protestánsok képviselték, és ők ez eszméért készek voltak véreket is annyiszor ontani.

Igy lett Magyarorszáiban a szabadság, azonos a protestantizmussal.

El kell ismernünk: hogy a legújabb idöben a megbukott rendszernek a halálos döfést a protestantizmus adta, mely a vallás védszárnyai alá vette a mindenütt üldözött, és menedéket schol nem találó híveit.

Hálátlanság volna azonban minden ellenállási érdemet magának a vallásszerkezetnek tulajdonítani, a vallás csak tért nyitott a küzdésre, s azok, kik elszárvva magokat, a sorompóba léptek megküzdeni a hatalommal, tiszteletünket kiérdemelték.

De hogy a győzelem sikere annál biztosabb legyen, minden rémitésre számított eljárás daczára, az egész ország magáévá tette a protestantizmus ügyét, s miután megvolt győződve arról mindenki, hogy a szabadság vég elfojtására ez az utolsó merénylet, hitkülönbség nélkül riadt fel minden magyar, a természetből örökölt önvédelemre, nem törődve a bebörtönzés sötét képével, megvetve magát a halált is, mely ily elnyomatás alatt, még kívánatos kezdett lenni.

És megis kezdték a rémités eszközeit felhasználni, a pörbefogatások, elítéltetések, és bebörtönzések egymást érték, és bizonynyára nem Thun Leo uron mult, hogy a protestánsokat égető máglyák hazánk térein fel nem lobogtak.

De a rettentésre számított büntetések ellenkező hatást idéztek elő, vágyott mindenki mátyurja lenni az ügynek, melynek bukásától, vagy diadalától függött a hazában, vagy jó sorsa. Végre is azok, kik dőlőfokban még a hit szentségét is meg akarták ingatni, engedni voltak kénytelenek, és a patenst visszavonták.

Megyénk e diadallal végzett vallási tusába fontos szerepet játszott, a mennyiben a tulbuzgó császári megyei főnök Friedrich György az egyházi gyűlések tartását mindenütt fegyveres erővel akadályozta meg, mely még is más helyen mindig megtartatott. És mikor Debreczenben, Nagyváradon, a megyefőnökség és helytartóság székhelyein az egyházi gyűlések fegyveres erővel nem gátoltattak meg: akkor Szatmármegyében holmi apró zsarnokok fegyveres erővel verették szét az egyházi gyűléseket, azokat pedig, kik, tilalmok daczára más községben megtartották, börtönre ítélték, így ítéltetett börtönre megyénk közszeretetlen álló ez idő szerinti első alispánja Ujfalussy Miklós.

VI.

A felleg oszlani kezdett, mindenki megvult győződve, hogy ez állás tovább nem tartható.

A 11 évig vaskarokkal fentartott absolutismus bünei napfényre derültek. Valóban siralmas állapotra jutott az egész birodalom. Pénzügye tönkre tétetett, az államadósság kétezer millióval szaporittatott, holott 11 évi békeélvezés alatt tetemes adósságot törleszthetett volna. De csak is a közvélemény elnyomása, s a sajtó eltiprása tehette azt: hogy ilyen lelkiismeretlen gazdálkodás akkor derült ki, mikor már tovább titkolható nem volt.

Az Eynattenféle pör pálczát tört az absolutismus felett. Hihetetlen hírek merültek fel, melyek későbbben hi-

vatalosan igazoltattak. Milliókra menő sikkasztások, csalások jöttek világosságra az olasz hadsereg élelmezésénél, s még mennyi jött volna napfényre, ha a vizsgálat eredményét Eynatten erőszakos halála, s báró Bruck pénzügyminister tragicomicus kimulása homályba nem hagyja.

Az ötszáz millióra menő kényszer-államkölesön, titokban 111 millióval szaporított meg.

A vasutak idegen bankároknak zálogosítottak el. A hazai törvényeink szerint elnem idegeníthető magyar koronajavak a banknak hypothecául lekötöttek.

Az állhumanitás lepleibe burkolt büntető codex a közerkölcsiség depravatióját vonta maga után.

A titkos kémkedés, s a hivatali vakengedelmességérti jutalom ígérés veszedelmes corruptiot idézett elő.

Az adónak évenkénti felemelése pótlékokkal, és rendkívüli pótlékokkal való szaporítása az elszegényedés örvényébe sodorta az országot.

A bélyeg, fogyasztási, és szeszégetési adók, örökösödési, vevési, eladási százalékok, dohányegyedáruság, a nemzet közvagyonosodásának valóságos devastációját eszközölte.

A lélekrontó tanrendszer, a mindenre fogékony fiatal kebleket akarta megnyerni a setétség országának.

Törvénykezés, vallás, mind az állam céljainak voltak alárendelve. Püspököknek olyanok nevezettek ki, kik a bécsi germanisáló tannak, és iskolának apostolai voltak. Maga az igazságszolgáltatás is, az állam bünös céljaira zsákmányoltatott ki, mert: „a legfelsőbb bírósági ítéletek sem szolgálhattak zsinormértékül hasonlótárgyu esetekben,“ mi más szavakkal annyit tett: hogy a mi Péternek a germanisáló rendszer barátjának igazság volt, az Páltól a történeti jogokhoz ragaszkodótol megtagadtatott.

Az absolutismus e korszaka alatt, csak a pénz játszotta a főszerepet, ezen lehetett megvásárolni még a tiszta igazságot is.

Szóval: a birodalom állása kifelé tekintélytelen, belülről: nyomorult, és zilált volt.

A rendkívül felesigázott adók erőszakos behajtása miatt megfogyott bankjegy, — melynek lapján az ezüstrei beváltás kötelezettsége biztosittatik — az agio emelkedése miatt névszerinti értékét felényire elvesztette. Hazánkban a nemes érczek dusan termő hazájába, a forgalomból minden arany, és ezüst annyira eltűnt: hogy ha véletlenül a végszükség egy huszast rejtekéből kivont, megbámulták, mint valami vizözön előtti tárgyat.

Az urbéri kárpótlások fedezésére minden forint egyes adó után kivetett adópótlékok, folyó bankjegyekben szedettek be, s az illető kártalanításra jogosítottak pedig, oly kötelezvényekkel elégítették ki, melyeknek cursussa gyakran 40 percentel is alább állott.

Még a pénznemek üdvösnek látszó decimalisokra átváltoztatása is, a legkárhuzatosabb számítás alá jön, ha azon furfangos pénzügyi operatumot szemügyre vesszük, melyel báró Bruck pénzügyminister meglepte a világot. Ő ugyanis a már kevés hitellel bíró, régi bankjegyei minden pengő forintjának névszerinti értékét 105 uj krajczárra emelte akkor, mikor a tiszta ezüst érczből vert, s három huszából álló egy pengő forintnak értékét csak 102 uj krajczárra határozta, így 3 százalékkal ért többet a régi forgalomba levő bankjegy, mint a tiszta ezüst érczpénz. Mint minden váratlan megszokta lepni az embereket, különösen azokat, kik az élet gondjai miatt, nem szoktak foglalkozni azon magasabb regiokban született pénzügyi operatiokkal, melyeknek synonym értelme az osztrák ministerialis szótár szerint nem egyéb mint „csalás,” így az ezüstérték súlyedése, a bankjegyek emelkedése villám gyanánt futván az országot át, a hiszékeny, és tapasztalatlan néposztály valóságosan megrohanta a pénztárakat, évek hosszu során, s nélkülözések között megtakarított tallérait, huszassait tömegestől vitte felváltás végett oly bankjegyekért, melyeknek értéke hite szerint az 1858. November első napjától érvénybe lépendő patens szerint három százalékkal fog többet érni, mint a beadott ezüst pénze, és keserű csalódással kellett tapasztal-

talnia később. hogy együgyü hiszékenysége talán minden vagyonának felétől fosztotta meg. Igy azon hatást is, melyet az új pénzlábnak, a szomszédos s kereskedői viszonyban álló államok pénzrendszerével egyenlő tétele által a kereskedő világra idézett elő. paralysalta azon súlyos anyagi veszteség, mely abból, éppen a pénzviszonyokkal ismeretlen osztályt érte.

A birodalom folytonos passiv külkereskedése, s három milliárdra menő, többnyire külföldön levő mesés nagyságu adóssága, mesterséges szivattyu gyanánt vonta ki az országból a pénzt, mely már alig fedezhette a milliókra menő kamatokat.

Igy nem volt csoda: ha az adóképesség, — az általános vagyonosság e hévmérője — naponkint fogyott, mert az elviselhetlen, súlyosnál súlyosbb, igaztalanul igaztalanabb adók terheltetése miatt, nemcsak magánosak, de városaink, s nagyobb községeink is adósságokba merültek el.

Bátran elmondhattuk a birodalomról, mit a gaz Jugurtha dicsekedve mondott a romlásnak indult, s bűnökben lélekző Rómáról: „hogy oly állapotba találta Rómát, hogy ha vevője akad, pénzen egészen meg lehet venni,“ „urbem venalem, et mature perituram, si emptorem invenisset.“

Ily állapotba ápril 19-kén 1860-ban Albrecht főherceg eltávozásával a politikai közigazgatás, s hadparancsnokság vezetése Benedek tábornagyról ruháztatott.

Már ekkor a községi, megyei, és országos képviselőket is megigértetett.

Ápril 25-kén 1860-ban a megerősített birodalmi tanács tagjai kinevezettek. A Magyarország számára kinevezettek közül b. Vay Miklós, b. Eötvös József és Somsich Pál nem fogadták el a meghívást, s helyökbe mások neveztek. A viták élénkek voltak, s mind a mellett, hogy a birodalmi tanács törvényességét senki sem ismerte el: a viták az egész ország által nagy figyelemmel kísértettek.

Ily előzmények után jött világra az October 20-ki császári diploma, mely azon sajátsággal bír: hogy a sanctio pragmaticának azon részét, mely az uralkodóház örökösödési jogát alapítja meg, alapul fogadja el, míg a sanctio pragmatica azon részét, mely a nemzet jogait biztosítja, tökéletesen mellözi.

Az October 20-ki császári diploma mély benyomást nem tett a nemzetre, mert valamint megvolt győződve a nemzet, hogy a bécsi kormányon ülő férfiak, az előttök kísértetként lebegő egységes Austria alakjától nem tudnak megválni, úgy másrésről tisztában volt magával: hogy a fentirt diploma csak újabb mintázata az egységes Austerriának, s nem más: mint törvényeinket, történelmi jogainkat megsemmisítő octroyálás ajándoka, melyet elfogadni annyi lenne, mint saját kezeinkel semmisíteni meg politikai lételünket, s széttépni a történelemnek azon lapjait, melyeken nemzetünknek az europai civilisatio, és szabadság érdekében hozott áldozatai kitörölhetlen betűkkel vannak feljegyezve.

Ugyanazon napon b. Vay Miklós Magyarország korlátnokának neveztetett ki, mi törvényeinkel ellenkezik, mert a legutolsó szentesített 1848-ki törvényeink mind a Cancellariát, mind a Helytartótanácsot eltörlék, s ezeknek hatáskörét a független felelős ministeriumra ruházták át.

A főispánok is kineveztettek.

Az ezutáni teendőkről a hazafiak véleménye megszözlott. Nem akadt senki, ki az erre jogositottak közzül a vezérszerepet magára vállalta volna. Későbbben több tekintélyes hang emelkedett a hirlapok hasábjain, irányt adandó az átalakulás e tömkelegébe. Ezek között nemcsak a megyeiélet küzdterén, de az irodalom pályáján is érdemeket szerzett megyénk fia Kovács Lajos nyomós szavakban szólalt fel a Pesti Naplóba. Kimondák mindnyájan: hogy sorakoznunk kell, s elkell foglalnunk az absolutismus által elhagyott tért, hogy innen egész alkotmányunkat vissza szerezhessük.

És ebben öszpontosult a többség véleménye.

Szatmármegye főispánja lett: gróf Károlyi György, ki 1848-ban is főispánja volt megyénknek, ki e téren avattatott fel a megyei élet soha elnem tántorodott bajnokává; ki a megyei termekbe nyerte és fejtette ki azon tiszta, és önzéstelen hazafiságot; mely, hazánk minden magasztos intézeteinek adta az első lendületet.

December 4-kén 1860-ban gyültek össze Nagykárolyba tanácskozmányra a megyei élet régi emberei.

A régenten pártokra szakgatott, most a súlyos 11 évi nyomások által gondolatban, és érzésben eggyé olvadt Szatmármegye egyhangulag határozta el: hogy az 1849-ben megszakadt megyei életét az 1848-ik törvények alapján folytatandja, december 12-kére pedig az 1848-ki bizottmány összehívását rendelte el.

Jegyzette:

Luby Zsigmond,

Szatmármegye főjegyzője.

DE BALLAGI GEZA

